

dr. Davorin Kračun, red. prof.

Univerza v Mariboru
Ekonomsko-poslovna fakulteta

Izvleček

UDK: 330.834:338.246(497.4)

Gospodarska tranzicija v srednje- in vzhodnoevropskih državah je praviloma potekala brez eksplicitnega sklicevanja na Keynesa. Ex post analiza tranzicijskih modelov pa pokaže, da so bili v mnogih državah in tudi v Sloveniji izrazito prisotni postkeynesianski elementi, v ekonomski politiki, ki jo je v obdobju tranzicije vodila Slovenija, pa so se prepletali neoklasična (šok) terapija in keynesianizem. Brez izrecnega sklicevanja na Keynesa so mnogi ukrepi omogočali vzdrževanje visoke ravni agregatnega povpraševanja in s tem omogočili hiter izhod iz transformacijske depresije v trajno gospodarsko rast in zniževanje brezposelnosti, vendar ob persistentni zmerni inflaciji.

Ključne besede: Keynes, postkeynesianski model tranzicije, neoklasična šok terapija, neoklasični gradualizem, Slovenija, tranzicija in gospodarski dosežki, reforme tipa I

Abstract

UDC: 330.834:338.246(497.4)

Keynes has not been an explicit reference in the transition of Central and Eastern European countries. Ex-post analysis of transition models brings out significant PostKeynesian elements in many countries, especially in Slovenia. In the economic policy performed by Slovenia during transition, there has been a mix between Neoclassical (shock) therapy and Keynesianism. Without an explicit reference to Keynes, there were many measures assuring a high level of aggregate demand that enabled a rapid exit from transformational depression to stable economic growth and a decrease in unemployment, but under persistent moderate inflation.

Key words: Keynes, Post Keynesian Model of Transition, Neoclassical Shock Therapy, Neoclassical Gradualism, Slovenia, Transition and Economic Performance, Type I Reforms

JEL: E65, P21, P24, P27

KEYNESIANSKI ELEMENTI V SLOVENSKE TRANZICIJI

Keynesian Elements in Slovenian Transition

1 Uvod

Koncept ekonomske politike, ki ga je inspiriral J. M. Keynes, je večji del 20. stoletja v razvitem svetu dominiral. Od velike depresije tridesetih let v ZDA preko Marshallovega plana in obnove zahodne Evrope po 2. svetovni vojni je vse do začetka sedemdesetih let bil povezan z gospodarsko rastjo in blaginjo, videti je bilo, kot da je človeštvo našlo pravi način za odvrnitev nevarnosti velikih depresij. Šele naftna kriza v sedemdesetih letih je pokazala na omejitve tega koncepta. Prizadevanja za rešitev problema stagflacije so pospešila iskanje alternativ keynesianskemu konceptu. V osemdesetih letih 20. stoletja se je utrdil konservativni liberalizem, ki je poudarke vrnil neoklasičnemu teoretičnemu konceptu. Ekonomska politika vodilnih držav se je oddaljila od Keynesovega koncepta.

Proces gospodarske tranzicije vzhodnoevropskih držav se je začel nenadoma. S političnim razpadom institucij Vzhodnega bloka je nastal prazen prostor, ki ga je nemudoma moral napolniti koncept odprte družbe in s tem tudi svobodnega tržnega gospodarstva. Za razliko od previdnih in postopnih reform omejenega dometa, ki so bile koncipirane kot dolgoročni projekti pod vodstvom utrjene politične elite in s katerimi so vzhodnoevropska gospodarstva poskušala uveljavljati tržne elemente in s tem omiliti katastrofalno zaostajanje za vodilnim Zahodom, je politični preobrat zahteval takojšnje rezultate. V teh okoliščinah se je kot najustreznejša rešitev pokazal prevzem neoklasičnega modela.

Vsaj dva razloga sta govorila v prid prevzemu neoklasičnega modela že ob začetku tranzicije. Prvi je bil a, da je neoklasični model obetal hitre in učinkovite rešitve. Prepričanje, da bodo tržne sile opravile svoje, če bodo odpravljene vse omejitve, je imelo mnogo zagovornikov, saj to nekako odseva izvirne ideje Adama Smitha. Drugi razlog pa je bila reafirmacija neoklasičnega modela pri vodilnih gospodarskih silah: privatizacija, deregulacija in liberalizacija so bile v tem času ključno vodilo ekonomske politike, medtem ko je bila vladna intervencija precepirana kot ostanek avtoritarnega socializma. Stagflacija je bila v glavnem presežena, gospodarsko okrevanje pa povezano s preobratom v ekonomsko-političnih konceptih. V času, ko so se oblikovali koncepti gospodarskih tranzicij, Keynes ni predstavljal dovolj prepričljive reference.

Ko se na gospodarske tranzicije srednje- in vzhodnoevropskih dežel ozremo skoraj dve desetletji po njihovih začetkih, lahko ugotovimo, da ta proces ni potekal niti premočrtno niti po načrtu. Izvedba tranzicije je bila povezana z negotovostjo in prilagajanjem z mnogimi ad hoc rešitvami. Ex post oblikovani modeli kažejo eklektično sliko, kjer so odstopanja od washingtonskega konsenza bila pravilo v vseh državah. Dejanski potek je vključeval tudi elemente, ki jih lahko opredelimo kot keynesianske ali postkeynesianske.

Model tranzicije v Sloveniji je prav tako odstopal od vzorcev washingtonskega konsenza. Ker so bili inicialni pogoji različni tudi od inicialnih pogojev v državah s centralnoplanskim sistemom, je zato razumljivo, da se je potek tranzicije v mnogih elementih razlikoval od poteka v drugih državah. Soočenje z ex post teoretičnimi modeli pa pokaže, da so v Sloveniji pomembno mesto imeli elementi, ki jih lahko opredelimo kot keynesianske ali postkeynesianske, čeprav ni bilo

eksplicitnega sklicevanja na Keynesa. V nadaljevanju bomo pojasnili, kateri so ti elementi, ki so sicer bili karakteristični za tranzicijo v Sloveniji.

2 Postkeynesianski model v tipologiji tranzicij

Tranzicija je v različnih državah ubirala različne poti: res je sicer, da je obstajala enotnost splošnega cilja, to je vzpostavitev svobodnega tržnega gospodarstva. Toda razlike so bile tako v začetnih pogojih kot tudi v konkretnih problemih, s katerimi so se soočali nosilci reformističnih in ekonomsko-političnih odločitev. Iz teh razlik so nujno izhajale tudi različne sprejete in uveljavljene rešitve. Politično ekonomska analiza tranzicijskih poti omogoča oblikovanje več različnih teoretičnih modelov. Marangos (2005c, 2005d) je analiziral pet različnih modelov tranzicije in institucionalnega razvoja: šok terapijo, neoklasični gradualistični model, postkeynesianski model, model pluralističnega tržnega socializma in model nepluralističnega tržnega socializma. Pri tem so za analizo držav novih pristopnic k Evropski uniji (EU), kamor spada tudi Slovenija, relevantni prvi trije od naštetih modelov. Zanimivo je, da se Marangos (2006), sicer z določenimi zadržki, nagiba bolj k neoklasičnemu gradualističnemu modelu kot optimalnemu modelu.

Ob začetku tranzicije v srednje- in vzhodnoevropskih državah je prevladovala ideja o hitrih spremembah in takojšnjem prehodu v tržno gospodarstvo, ki bo vzpostavljeno s šok terapijo. To je ustrezalo idejam washingtonskega konsenza, model pa je začela prakticirati Poljska. Marangos (2003, 943) enači šok terapijo z neoklasičnim modelom tranzicije, ki zagovarja takojšnjo izvedbo nujnih reform za vzpostavitev svobodnega tržnega gospodarstva. Toda institucionalne spremembe so zahtevale čas, tako da so tudi glavni zagovorniki šok terapije ugotavljali, da resnična šok terapija ni bila nikjer dosledno uveljavljena. Kot ugotavlja Marangos (2003, 963), je tranzicijski proces zahteval gradualizem. Optimalno zaporedje tranzicijskega procesa je zahtevalo kombinacijo institucij, ki so produkt trga, z institucijami, ki so produkt države. Državna intervencija je bila potrebna, saj je morala vzpostaviti minimalno institucionalno strukturo za delovanje trga.

Namen neoklasičnega gradualističnega procesa tranzicije je bil v vzpostavitvi demokratične politične strukture v kombinaciji s tržnim gospodarstvom. Za razliko od doslednih zagovornikov šok terapije, neoklasični gradualisti zagovarjajo dosledno demokratičen postopek pri vseh odločitvah, tudi glede tranzicije. Zahteve po gospodarski učinkovitosti naj ne bi omejevale demokratičnosti. Toda Marangos (2005a, 288) vidi v tem očitno protislovje: čeprav je končni cilj konkurenčni kapitalizem, se zaradi gradualizma poveča diskrecijska pravica vlade v imenu nadzora nad gospodarskimi zadevami. Zato se pojavi vprašanje, kako naj se sistem, v katerem moč vlade in birokracije narašča, transformira v svobodni tržni sistem. Tudi to je šibka točka gradualizma.

Postkeynesianci se, kot piše Marangos (2004, 441), opredeljujejo proti hitrim, radikalnim in daljnosežnim gospodarskim reformam v tranzicijskih državah. Zavzemajo se za stabilizacijo s postopno liberalizacijo in vladno intervencijo v okviru institucionalne strukture, ki jo vzpostavi država. Zelo kritični so do neoklasične ekonomske teorije, ki naj ne bi bila zmožna adekvatno opisati obnašanja v realnem svetu, zato so tudi njeni ekonomsko-politični recepti napačni in zavajajoči. Ustrezna alternativa je zato postkeynesianski ekonomsko-teoretični koncept, ki lahko ponudi bolj uporabne rešitve v negotovem procesu tranzicije, kjer tradicionalna predpostavka racionalnosti izgubi smisel zaradi »tranzicijske negotovosti« (Marangos 2004, 442). Zaradi nje namreč posamezniki niso zmožni procesirati informacij v zadostni meri. Za razliko od neoklasičnih gradualistov, za katere naj bi diskrecijska moč vlade bila omejena le na čas tranzicije, je za postkeynesiance to permanentna sestavina ekonomskega sistema. Pomembna referenca je uspešna rekonstrukcija gospodarstev Zahodne Evrope po 2. svetovni vojni (Marangos 2004, 461).

Alternative tranzicijske politike na posameznih področjih prikazuje Marangos (2004, 445) v obliki tabele, v kateri so posamezne politike (liberalizacija cen, stabilizacija, privatizacija, lastniški odnosi, institucije, denar in finance, mednarodna trgovina, tuja pomoč, sociala) opredeljene v treh

Tabela 1: Alternativne tranzicijske politike

Politika	Neoklasična šok terapija	Neoklasični gradualizem	Postkeynesianizem
Liberalizacija cen	Takojšnja liberalizacija cen	Postopna liberalizacija cen	Postopna liberalizacija cen
Stabilizacija	Brez državne intervencije	Postopno odstranjevanje virov državne intervencije	Industrijska politika in regulacija
Privatizacija	Restitucija, avkcije in prosta distribucija vaučerjev	Avkcije	Restitucija, prosta distribucija vaučerjev, državni finančni vmesniki, kombinacija brezplačnih vaučerjev in državnih finančnih vmesnikov
Lastniški odnosi	Minimum države	Minimum države plus izgradnja institucij	Večinsko privatni z nekaj družbene lastnine
Institucije	Formalne in neformalne institucije kot produkt tržnih sil	Formalne institucije kot produkt državne akcije in neformalne institucije kot produkt tržnih sil	Formalne institucije kot produkt državne akcije in neformalne kot produkt tržnih sil
Monetarna politika in finančni sistem	Neodvisna centralna banka in privatne banke	Postopno uvajanje neodvisne centralne banke in postopno uvajanje privatnih bank	Centralna banka pod državno kontrolo ter privatne in državne banke
Mednarodna trgovina	Svobodna trgovina, polna konvertibilnost valute	Plačilne zveze (začasen ukrep za postopno uvajanje konvertibilnosti)	Stalne klirinške zveze
Tuja pomoč	Pogojna tuja pomoč	Pogojna tuja pomoč	Pogojna tuja pomoč
Socialna politika	Varnostna mreža	Postopna varnostna mreža	Država blaginje

Vir: Marangos (2004, 445).

modelih: neoklasičnem šok modelu, neoklasičnem gradualističnem modelu in postkeynesianskem modelu.

V tabeli 1 lahko soočimo elemente postkeynesianskega modela tranzicije z obema neoklasičnima variantama: šok in gradualistično. Če gledamo na postkeynesianski koncept kot celoto, lahko ugotovimo, da je v mnogih elementih le slabo kompatibilen z zahtevami, s katerimi so se srečale tranzicijski države ob vstopanju v EU. Tako na primer kontrolirana centralna banka, klirinške zveze v mednarodni trgovini in pretežna kontrola cen zaradi le postopne liberalizacije ne morejo predstavljati kredibilne alternative uveljavljenim rešitvam. Zato kot celota postkeynesianski model nikjer ni bil uveljavljen kot dominanten v procesu vključevanja v EU.

Ko pa soočimo proces tranzicije v Sloveniji s postkeynesianskim modelom, postanejo očitne nekatere vzporednice. Sicer tudi slovenska tranzicija temelji na neoklasični paradigmi, vendar je v odstopanjih od nje možno najti značilne postkeynesianske elemente.

3 Tranzicijski modeli v Sloveniji

Osnovno izhodišče pri uveljavljanju tranzicije je bilo v Sloveniji podobno kot v drugih srednje- in vzhodnoevropskih državah, saj se tudi cilji niso razlikovali. Vzpostaviti je bilo treba normalno delujoče svobodno tržno gospodarstvo v okvirih demokratične države. Tudi v Sloveniji je bil glavni vir inspiracije washingtonski konsenz. Vendar pa so bile mnoge ekonomske in politične okoliščine v Sloveniji drugačne kot v drugih tranzicijskih državah in so zato oblikovale drugačno situacijo, ki je zahtevala ustrezne rešitve. Te okoliščine so bile:

1. *Visoka raven gospodarske razvitosti.* Slovenija je začela gospodarsko tranzicijo na ravni, ki je bila po večini kazalcev bistveno nad ravnijo katere koli druge tranzicijske države.
2. *Visoka raven vključenosti v zahodnoevropske gospodarske tokove.* Že začetna raven internacionalizacije gospodarstva je bila visoka. Slovenija nikoli ni bila ujeta v spone SEV. Njena podjetja so, za razliko od podjetij držav s centralno planskim sistemom, na zahodnih trgih nastopala avtonomno in v polni mednarodni konkurenci.
3. *Že v izhodišču je ekonomski sistem vseboval mnogo tržnih elementov.* Gospodarski sistem nekdanje Jugoslavije, ki je veljal tudi v Sloveniji, ni bil centralnoplanskega tipa. V okviru ideologije samoupravljanja in izvedenih gospodarskih reform se je vzpostavil sistem, ki je dajal visoko stopnjo avtonomije podjetjem. Polna avtonomija je veljala na produktnem trgu, medtem ko so bili faktorski trgi omejeni s sistemom, ki smo ga v analizah včasih poimenovali kot poltržni (angl. *semi-command*) (Kračun 1991, 512).
4. *Sočasno vzpostavljanje institucij neodvisne države.* Slovensko tranzicijo je močno zaznamovalo dejstvo, da se proces reform ne omejuje le na gospodarsko plat in vzpostavitev demokratičnega sistema, temveč se hkrati formira tudi nova neodvisna država. Prav dejstvo, da imamo opravka z nekontroliranim razpadom prejšnje države in da se srečujemo z akutno zahtevo po vzpostavitvi nove, je močno poudarilo veliki pok (angl. *big bang*) slovenske tranzicije.
5. *Odsotnost IMF in drugih mednarodnih institucij.* Mednarodno priznavanje Slovenije se je začelo šele pol

leta po dejanski neodvisnosti, medtem ko je članstvo v OZN, IMF in Svetovni banki bilo možno šele sredi leta 1992, torej več kot leto dni po osamosvojitvi. Monetarna reforma je bila izvedena mnogo pred včlanitvijo v IMF.

6. *Politična dogajanja v regiji.* Med prvimi fazami tranzicije v Sloveniji so v soseščini divjale vojne. Te so blokirale velik del tradicionalnih in potencialnih tržišč, zaradi njih je poslovanje s Slovenijo veljalo kot bolj tvegano. Mnogim podjetjem preusmeritev na nove trge ni uspela, v letih 1991 in 1992 je brezposelnost znatno porasla (od praktično polne zaposlenosti sredi osemdesetih na 5,2 odstotka v letu 1991 in 8,3 odstotka v letu 1992).
7. *Relativno hiter uspeh prve faze makroekonomske stabilizacije.* Notranja konvertibilnost je bila vzpostavljena le nekaj mesecev po monetarni reformi. Istočasno je nagla dezinflacija pokazala, da je problem kronične visoke inflacije, podedovan od nekdanje Jugoslavije, rešljiv. To je skupaj s politično situacijo v regiji med nosilci ekonomsko-političnih odločitev v precejšnji meri uveljavilo prepričanje, da bi dosledno izvajanje šok terapij prineslo več škode kot koristi.

Ob upoštevanju teh okoliščin, ki v takšni kombinaciji niso bile prisotne v nobeni drugi srednje- in vzhodnoevropski državi, je razumljivo, da se je slovenski model tranzicije v mnogih elementih razlikoval od drugih modelov. Težko bi sicer trdili, da je šlo za zavestno načrtovan model, saj je sama ideja gospodarskih reform in tranzicije izhajala iz istih virov. Pač pa so konkretne okoliščine izzvale mnoge pragmatične rešitve in prilagoditve.

Ex post pogled na dejanski potek tranzicije odkriva, da so dejansko v nekaj elementih bili prisotni vsi trije relevantni teoretični modeli. Razmerje med njimi na posameznih področjih tranzicijskih politik v Sloveniji je prikazano v tabeli 2. Tabela je aplikacija Marangosove (2004, 445) alternative tranzicijskih politik, ki v obliki tabele za vsako področje (liberalizacija cen, stabilizacija, privatizacija, lastninska razmerja, institucije, monetarna politika in finančni sistem, mednarodna trgovina in tuja pomoč, socialna politika) opiše značilne ukrepe šok terapije, neoklasičnega gradualizma in postkeynesianizma. Podobno je Marangos v tabelarni obliki prikazal tudi formulacijo in izvedbo procesov tranzicije s šok terapijo (2003, 952), neoklasični gradualistični proces tranzicije (2005a, 286) ter postkeynesianski pristop k tranzicijskemu procesu (2004, 448).

Na področju *institucionalnih sprememb* imamo v Sloveniji opravka z dvema fazama: najprej so ob osamosvojitvi nastopile hipne spremembe, ki so uvedle temelje suverene države s parlamentarno demokracijo in osnovami svobodnega tržnega gospodarstva. V drugi fazi se je nato postopno izgrajeval sistem v skladu z demokratičnimi postopki. Spoštovanje demokratičnih postopkov zahteva čas, parlamentarni postopki so praviloma dolgotrajni. Pomemben element institucionalnih sprememb je bilo prilagajanje pravilom Evropske unije. Tako se na tem področju prepletata oba neoklasična pristopa: šok s hipnimi spremembami ob osamosvojitvi in gradualistični z nadaljnjim dolgoročnim prilagajanjem v kontekstu vključevanja v EU. Evropski integracijski proces je sploh

Tabela 2: Zmes politike in teoretičnih modelov tranzicije v Sloveniji

Politika	Izvedba v Sloveniji	Ustreza teoretičnemu modelu
Institucionalne spremembe	1. Hipne spremembe ob osamosvojitvi za zagotovitev delovanja suverene države, parlamentarne demokracije in osnov tržnega gospodarstva 2. Sprejem nadaljnje zakonodaje v skladu z demokratičnimi postopki (1991–1996) 3. Prilagoditev pravilom EU (Acquis Communautaire)	1. Neoklasični šok 2. Neoklasični gradualistični 3. Neoklasični gradualistični
Privatizacija	Postopni proces, pričet z lastniškim preoblikovanjem, certifikati in paradržavnimi vmesniki, dolgi postopki	Postkeynesianski
Liberalizacija cen	Takojšnja	Neoklasični šok
Stabilizacija	Postopno zniževanje inflacije	Postkeynesianski
Monetarna politika in finančni sistem	1. Takojšnja denarna reforma z neodvisno centralno banko, drsečim tečajem in konvertibilnostjo 2. Sanacija državnih bank (1992–1996), takojšnja konkurenca s privatnimi	1. Neoklasični šok 2. Pretežno neoklasični gradualistični
Fiskalna politika	Uravnovešeni proračun	Neoklasični šok
Mednarodna trgovina	1. Takojšnja liberalizacija 2. Takojšen drseči tečaj	1. Neoklasični šok 2. Neoklasični šok
Socialna politika	Minimalni dohodek, varnostna mreža	Postkeynesianski in neoklasični gradualistični

igral pomembno vlogo, pri čemer lahko soglašamo s tezo (Ovin 2001, 143), da je ta proces kot sidro, ki pomaga domačim vladam vpeljati institucije tržnega gospodarstva.

Proces *privatizacije* podjetij v družbeni lasti, tako majhnih kot velikih, v precejšnji meri ustreza postkeynesianskim načelom. Ne le dolgotrajnost postopka, temveč tudi množica paradržavnih vmesnikov – skladov in s tem ohranjanje vpliva države ima postkeynesianski pečat. Sicer gre za sestavljen proces, ki ga podrobneje opisuje več del (npr. Simoneti, Rojec in Gregorič v 14. poglavju knjige Mrak, Rojec in Silva-Jauregui 2004, 224–243).

Liberalizacija cen v Sloveniji nikoli ni bila problematična. Od vsega začetka so v načelu cene svobodne. Državna kontrola določenih segmentov je povezana z nepopolnostjo tržišč in tem povezanimi monopoli, ima le vlogo zadnjega sredstva za zaščito potrošnikov.

Stabilizacija v Sloveniji je bila uspešna ob znižanju iz hiperinflacijskih v zmerne dimenzije. Zmerna inflacija pa je bila dolgotrajna, ekonomska politika jo je tolerirala zaradi vzdrževanja gospodarske rasti, izvozne konkurenčnosti in zaposlenosti. S tem se je vodenje politike agregatnega povpraševanja močno približalo keynesianskim načelom.

Monetarno politiko in finančni sistem karakterizira monetarna reforma ob osamosvojitvi z vzpostavitev valute, neodvisne centralne banke in drsečega tečaja v pogojih konvertibilnosti. Vse to ustreza recepturi neoklasične šok terapije. Nekoliko drugače je s sistemom poslovnih bank. Zagotovljena je bila možnost vstopa privatnih bank v konkurenco, vendar je delež državnih bank ostal visok. Sanacija je sicer državni banki vzpostavila kot tržna subjekta na konkurenčnem trgu. Formalno se je vlada po sanaciji umaknila iz aktivnega upravljanja bank, ostala pa je pretežni lastnik v dveh državnih bankah, ki sta pokrivali skoraj 50 odstotkov tržnega deleža.

Na področju *fiskalne politike* je Slovenija ves čas ciljala uravnovešeni proračun, kar ji je v veliki meri uspelo tudi po strogih neoklasičnih načelih.

V *mednarodni trgovini* Slovenija kot majhna država z visoko izvozno in uvozno odvisnostjo ne more drugače kot z odprtostjo. Na tem področju je bila v veliki meri spoštovana neoklasična šok terapija. Večina uvoznih restrikcij je bila ukinjena v manj kot enem letu po monetarni reformi, saj sta konvertibilnost in eksterna liberalizacija naravna zaveznika (Sutela 1992, 89; Marangos 2003, 959).

Na področju *socialne politike* se je Slovenija oddaljila od šok terapije. Uveljavljanje fleksibilnega trga dela poteka postopoma ob zmernem tveganju revščine za prebivalstvo.

4 Tranzicijska ekonomska politika: od neoklasike h keynesianizmu

Najbolj zanimivo poglavje slovenske tranzicije je gladek prehod iz transformacijske recesije v stabilno gospodarsko rast ob hkratni makroekonomski stabilizaciji. V tem procesu je prišlo do kombinacije (angl. policy mix) neoklasičnega in postkeynesianskega pristopa. Medtem ko je monetarna reforma in uvozna liberalizacija sledila neoklasičnemu vzorcu, je politika plač in tolerantnost do inflacije prispevala mnoge značilnosti, ki jih lahko opredelimo kot postkeynesianske. Ne moremo govoriti o povsem načrtovani politiki. V razmerah negotovosti je bilo sprejetih mnogo pragmatičnih ukrepov brez vnaprejšnje teoretične opredelitve. Toda lahko pritrdimo Marangosu (2004, 442), da so elementi postkeynesianskega pristopa prispevali k boljšim rezultatom in nižjim stroškom tranzicije.

Tukaj se bomo omejili na najbolj značilne ukrepe v okviru, ki ga je Svejnar (2002, 5) opredelil kot »reformne tipa I«. Gre za področje makro stabilizacije, censke liberalizacije in odprave institucij komunističnega sistema. Na teh področjih naj bi tranzicijske vlade večinoma pospešile v stilu velikega poka. V ta kontekst spada tudi kontrola plač in deviznega tečaja. Čeprav za Slovenijo velja, da je bolj kot druge primerljive države uveljavljala gradualizem, so mnoge reforme ali vsaj njihovi poskusi primerljivi z opisanimi postopki. Na tistih področjih pa, kjer slovensko ukrepanje ni sledilo temu vzorcu, pa lahko prepoznamo

Tabela 3: *Kontekst in verjetni rezultati tranzicijskega ekonomsko političnega ukrepanja*

Kontekst ekonomsko-političnega ukrepanja	Ukrepi	Verjetni rezultati
Neoklasična (šok) terapija	Monetarna reforma z neodvisno centralno banko Vzpostavitev konvertibilnosti in drsečega tečaja Liberalizacija uvoza Politika uravnovešenega proračuna	Uravnovešanje bilance tekočih plačil s tujino in konvertibilnost Proračunski deficit v minimalnih okvirih Znižanje hiperinflacije v zmerne okvire
Keynesianski kontekst	Neuspešni poskusi kontrole plač – domače povpraševanje Kontrolirani drseči tečaj – izvozno povpraševanje Počasno odpravljanje omejitev za kapitalne transakcije	Stabilizacija in postopno zniževanje brezposelnosti Prehod v trajno gospodarsko rast Persistentnost zmerne inflacije

nekatero elemente keynesianizma. Poudarjamo pa, da ni šlo za načrtno uveljavljanje keynesianskega koncepta. Ta značaj se je izkazal šele *ex post*, po natančnejšem študiju ukrepov, njihovega konteksta in rezultatov. V primeru poskusa kontrole plač je šlo celo za nasprotni namen, ki pa ni bil uresničen. Razporeditev najbolj značilnih ukrepov tipa I prikazujemo v tabeli 3.

Večina analitikov je Slovenijo obravnavala v okviru gradualističnega modela (gl. Mencinger v 5. poglavju knjige Mrak, Rojec in Silva-Jauregui 2004, 67–83). Tudi Marangos (2005a, 287) jo pri razlagi tranzicijskih indikatorjev tako uvršča. Pregled značilnih ukrepov v tabeli 3 pokaže, da je v začetni fazi tranzicije tudi Slovenija ukrepala v duhu neoklasične šok terapije. Pragmatični razlogi pa so kasneje privedli do modifikacij, v katerih lahko zaznamo tudi keynesianske elemente. V nadaljevanju bomo prikazali okoliščine in dinamiko tega odnosa.

4.1 Monetarna reforma in stabilizacija

Monetarna reforma se je začela na način, ki ustreza neoklasični šok terapiji. V oktobru 1991 je Slovenija vzpostavila lasten monetarni sistem. Sprememba valute je potekala štiri dni. To je seveda neizogiben šok, ki je v Sloveniji potekal v tudi sicer neugodnih okoliščinah. Slovenski tolar je nadomestil jugoslovanski dinar, pri čemer pa Narodna banka Jugoslavije ni bila kooperativna. NBJ je takoj po konverziji zahtevala blokado računov slovenskih bank v tujini, čemur pa tuje banke niso ustregle (Rant v 6. poglavju knjige Mrak, Rojec in Silva-Jaregui 2004, 83–98).

V času, ko je izvedla monetarno reformo, Slovenija ni bila članica IMF, saj še ni bila niti mednarodno priznana država. Tudi ni imela lastnih deviznih rezerv, saj so te ostale pod kontrolo Narodne banke Jugoslavije. Zato tudi Banka Slovenije glede monetarne politike ni imela druge izbire kot nadzor nad ponudbo denarja ob prosto plavajočem deviznem tečaju.

Vse evropske tranzicijske države razen Slovenije so monetarno reformo izvedle ob asistenci IMF na osnovi Currency board in fiksiranega deviznega tečaja. Slovenija je na začetku bila izjema le zato, ker kot nečlanica IMF ni mogla računati na njegovo podporo. Kasneje pa se je ta koncept pokazal kot uspešen, zato ni bilo več potrebe po

njegovem spreminjanju.

Čeprav so bila zaradi mednarodne izolacije in ničelnega stanja deviznih rezerv začetna pričakovanja nizka, se je zaupanje v slovenski tolar kmalu začelo krepiti. Prebivalstvo in gospodarstvo Slovenije je namreč kar nekaj desetletij pred tem imelo opravka z valuto, ki nikakor ni uspela opravljati svojih osnovnih funkcij. Ves čas je bila jugoslovanska inflacija visoka in naraščajoča, vsi poskusi stabilizacije so bili neuspešni. Poleg tega je bila država Jugoslavija, ki je emitirala dinar, bila že krepko v vojni in je razpadala, kar je še dodatno degradiralo njeno valuto. Videti je bilo, kot da je vsaka rešitev ne le sprejemljiva ampak tudi kvalitetnejša. To je seveda slovenskemu tolarju ob njegovi uvedbi vendarle dajalo kredibilnost.

Že kmalu po monetarni konverziji so se začele nabirati devizne rezerve. V prvi fazi je to bilo predvsem znamenje krepitve zaupanja v novo državo in njeno valuto. Podjetja, ki so v časih negotovosti svoje devize zadrževala v tujini, so postopoma začela z njihovo repatriacijo. Kmalu pa je močno porasel izvoz ob hkratnem znižanju uvoza, kar je dodatno okrepilo devizne rezerve.

Fenomen povečanja izvoza ob hkratnem znižanju uvoza je rezultat specifičnega položaja, v katerem se je znašlo slovensko gospodarstvo ob osamosvojitvi. Oboje je povezano z izgubo jugoslovanskega trga, ki je doletela slovenska podjetja. Po eni strani so podjetja morala za vsako ceno nadomestiti izgubljeni trg s preusmeritvijo na Zahod. V mnogih primerih bi lahko govorili celo o »distressed exporters«, saj je le preusmeritev v izvoz dajala upanje za preživetje. Izredne okoliščine so omogočale celo zniževanje plač.

K znižanju uvoza je poleg nizkega povpraševanja doma pripomogla tudi ločitev od jugoslovanskega trga. Ker ni bilo več prodaje na jugoslovanski trg, tudi ni bilo potrebe po uvozu za proizvodnjo za ta trg. Če pa so se zveze z državami nekdanje Jugoslavije ohranile, je prodaja na njihove trge tedaj pomenila izvoz in plačevanje s konvertibilnimi valutami.

Tako se je konec leta 1991 v Sloveniji oblikoval depresijski plačilnobilančni presežek, zaradi katerega so močno porasle devizne rezerve. Naraščanje deviznih rezerv ob hkratni restriktivni monetarni politiki je omogočilo vzpostavitev ravnovesja na deviznem trgu. Tako je bila *de facto*

vzpostavljena notranja konvertibilnost nove slovenske valute le nekaj mesecev po njeni uvedbi, še preden je Slovenija postala članica IMF.

Zaradi ravnovesja na deviznem trgu se je tudi devizni tečaj tolarja stabiliziral, zaradi presežkov so se občasno pojavljale celo težnje k apreciaciji. Toda inflacija je bila še globoko zakoreninjena v delovanju gospodarstva. Kljub stabilizaciji deviznega tečaja je ob koncu leta 1991 in prvi polovici 1992 le postopoma upadala. Tudi stabilizacija deviznega tečaja je delovala kot šok: pojavila se je nepriča-kovano hitro in v razmerah, ko je bilo inflacijsko obnašanje še normalen način delovanja. Čeprav so mnogi ekonomisti verjeli, da bo vzpostavljeno tečajno sidro uspešno zaustavilo inflacijo, se je za izvozno gospodarstvo položaj ponovno zaostрил. Večina stroškov, ki so izvirali iz nemenjalnih sektorjev, je sledila domači inflaciji, medtem ko so bili prihodki od izvoza fiksirani s tečajem. Upadanje inflacije je bilo prepočasno.

4.2 Uvozna liberalizacija in dezinflacija

Samostojna Slovenija je po nekdanji Jugoslaviji ohranila mnoge restriktivne instrumente za omejevanje uvoza. Upravičevala jih je negotovost v prvih mesecih po osamosvojitvi. Toda protekcionizem kmalu najde odločne in vplivne zagovornike, ki so politično praviloma močnejši od zagovornikov svobodne trgovine. Glede na to, da je vzpostavljena notranja konvertibilnost tolarja olajšala prenos kupne moči v uvoz, realna apreciacija pa ga je dodatno pocenila, spoznanje o koristnosti ukinitve uvoznih restrikcij še nekaj časa ni dobilo ustrezne politične podpore. Nasprotno, v kmetijstvu se je zaščita v začetku leta 1992 še okrepila, kar je povzročilo pritisk na cene hrane in posledično na plače.

V prvem letu po osamosvojitvi je slovenski koncept¹ zunanjetrgovinskega režima posnemal navidezno ohranitev jugoslovanskega gospodarskega prostora. Do držav zunaj nekdanje Jugoslavije je Slovenija ohranila režim, kot ga je imela nekdanja Jugoslavija. Ta režim je vseboval visoko stopnjo zaščite, sestavljene iz maksimalne carinske stopnje po GATT, bistveno povišane (za okoli 60 odstotkov) z necarinskimi dajatvami. Ohranile so se tudi mnoge omejitve z uvoznimi kvotami. Nasprotno pa je Slovenija do držav nekdanje Jugoslavije skušala obdržati sistem proste trgovine.

Že sredi leta 1992 je postalo očitno, da režima proste trgovine na območju nekdanje Jugoslavije ne bo mogoče vzpostaviti.² V Bosni in Hercegovini se je razplamtela vojna, Srbija s Črno goro pa je bila deležna mednarodnih sankcij. Zato sta bila uveljavljena le bilateralna prostotrgovinska sporazuma s Hrvaško in Makedonijo. Ker pa sta bila ta sporazuma povsem simetrična, pri tem pa je bila Slovenija gospodarsko razvitejši partner, je bila njihova obstojnost na dolgi rok vprašljiva. Še posebej Hrvaška, ki ji je bila Slovenija pomemben zunanjetrgovinski partner, a je bila zaradi vojne močno prizadeta, je takšen odnos le s težavo vzdrževala. V jeseni 1992 pa je s hrvaške strani prišla enostranska

odpoved sporazuma in uvedba carinskih dajatev za uvoz iz Slovenije.

V tem času je Slovenija imela presežek v tekočem delu plačilne bilance, stabilen devizni tečaj, vendar pa še zmeraj visoko inflacijo, ki se je ob stabilnem tečaju le počasi zniževala. Ekonomistom je bilo jasno, da je v takšni situaciji napredek pri zniževanju inflacije možen le, če se s sprostitevjo uvoza poveča konkurenca na domačem trgu. Tak ukrep je bilo možno izvesti v okviru odgovora na potezo sosednje Hrvaške: Slovenija je odpravila vse necarinske uvozne dajatve, pri čemer pa je Hrvaško izenačila z drugimi državami. Splošna stopnja zaščite se je znižala, to je pa pomembno prispevalo k znižanju inflacijskih stopenj proti koncu leta 1992.

V političnem kontekstu liberalizacija uvoza ni bila deležna tolikšnega odobravanja, kot bi lahko sodili po njenih ekonomskih učinkih. Kmečki lobi je izražal veliko nezadovoljstvo, čeprav je kmetijstvo ostalo visoko zaščiten. Spomladi 1993 je celo prišlo do kmečkega protesta z zaporami cest, zaradi česar je vlada morala popustiti in tako nekoliko upočasniti liberalizacijo na področjih, ki so zadevala kmetijski sektor.

Čeprav je liberalizacija uvoza pomembno prispevala k znižanju inflacije, se je poslabševanje položaja izvoznikov nadaljevalo. Cene menjalnih sektorjev so se sicer stabilizirale, toda v nemenjalnih sektorjih se je inflacija nadaljevala. To pa je pomenilo pomemben del v stroških, ki še niso bili stabilizirani.

4.3 Plače in gospodarska oživitvev

V obdobju 1988–1992 so plače³ realno upadle za 28,7 odstotka. To se je zgodilo v dramatičnih okoliščinah poskusov reform v razpadajoči Jugoslaviji, dokončnega razpada in ob vzpostavitvi nove države. Slovenija je istočasno začinjala tranzicijo in vzpostavljanje neodvisne države. Toda v vsakem primeru gre za velik upad.

Z vzpostavitvijo normalnih pogojev življenja in poslovanja v letu 1992, demokracije in sindikatov so se pritiski na dvigovanje plač stopnjevali. Zaradi nedefiniranega lastniškega statusa večine podjetij pred lastninsko transformacijo še ni bilo institucij, ki bi lahko kredibilno nastopile v obratni smeri kot protiutež sindikatom. S prvimi gospodarskimi uspehi v novi državi se je močno povečalo število tistih, ki so želeli to materializirati v lastnem življenjskem standardu.

Takratna izvozna ekspanzija slovenskega gospodarstva je bila možna le ob nizkih stroških. Nominalne stopnje rasti plač pa so se ne le ohranile (kar je v razmerah stabiliziranega tečaja že pomenilo prekomerno rast stroškov za izvoznike), temveč so presegle celo inflacijske stopnje. Nastopil je čas za ukrepanje, saj so se po plačah indeksirali tudi mnogi drugi proračunski izdatki.

Po volitvah, ki so bile konec leta 1992, se je v začetku leta 1993 oblikovala nova vlada. Spoprijeti se je morala s

¹ Zunanjetrgovinsko politiko Slovenije obravnava Damijan in Majcen (2003).

² Trgovino v razpadajočih državah obravnava Fidmuc in Fidmuc (2003).

³ Plače v obdobju transformacije v Sloveniji je analiziral Bojnec (2003, 2004).

problemom nekontrolirane rasti plač. Mnogi ekonomisti (npr. Bole 1992) so opozarjali na nevzdržnost prekomerne rasti plač v majhnem odprtem gospodarstvu in s tem tudi na nevarnost, da rast plač izniči dotodanje vzpodbudne rezultate. Zato se je vlada kljub prevladujoči liberalni miselnosti odločila za administrativno ukrepanje na področju plač.⁴ Po ustavi je takšen poseg bilo mogoče izvesti le s sprejemom zakona v parlamentu.

Predloga zakona o omejitvi rasti plač parlament ni sprejel. Rezultat je bil nasproten: zaradi pričakovanja omejitve plač so se plače močno povečale. V celotnem letu 1993 so plače realno porasle kar za 11,3 odstotka. Takšna eksplozija plač preko okvirov inflacije in porasta produktivnosti je gospodarstvo izpostavila tveganju, da bodo spodbudni rezultati iz druge polovice leta 1992 in začetka 1993 izničeni. Prav tako je pokazala na nemoč vlade in poskusov, da bi z ukrepi neposredne kontrole utirili tiste makroekonomske agregate, ki z ekscesnimi gibanji ogrožajo stabilnost in druge temeljne ekonomsko-politične cilje.

Toda istočasno s povečevanjem plač je oživela gospodarska aktivnost. Rast GDP je po več letih negativnih stopenj v letu 1993 ponovno dobila pozitiven predznak. Od tega leta naprej v Sloveniji ni bilo več negativnih stopenj gospodarske rasti. Očitno je, da je prav takrat uspel preobrat iz transformacijske depresije v dolgoročno rast.

Mogoče je pretirano trditi, da so plače s svojo eksplozijo v začetku leta 1993 povzročile ta preobrat in da je neuspeh vlade pri poskusih izvedbe ukrepov za njihovo zaustavitev glavni razlog za uspešen prehod v gospodarsko rast. A v neki meri je plačam mogoče pripisati vlogo enega od iniciatorjev gospodarskega oživljanja. Po veliki izgubi trgov zaradi balkanskih vojn, ko so zahtevna zahodna tržišča lahko absorbirala le manjši del slovenske ponudbe, se je nenadoma povečalo povpraševanje na domačem trgu. Zaradi njega so mnogi ponudniki zaznali priložnost za povečanje stopnje izkoristka kapacitet. Tako so se že v prvi polovici leta 1993 pojavila znamenja gospodarske oživitve, v času, ko je bil večji del Evrope še v recesiji.

Srečna okoliščina za slovensko gospodarstvo pri tem je bila, da se je v drugi polovici leta 1993 recesija v večjem delu Evrope končala in se je začelo gospodarsko oživljanje tudi pri glavnih partnerjih. Slovenija je bila na to oživljanje pripravljena in tako se je prvotno notranji gospodarski razcvet utrdil tudi s krepitvijo izvoza. S tem so pozitivna ekonomska gibanja postala ireverzibilna.

Takratno gospodarsko oživljanje v Sloveniji je rezultat tudi širšega spleta okoliščin. Vloga plač pri tem je zanimiva predvsem zaradi tega, ker ekonomisti (npr. Bojnec 2003, 2004) praviloma opozarjajo na višino plač v Sloveniji (in v celotni regiji srednje in vzhodne Evrope) in njihovo preseganje produktivnosti dela. V tistem času pa je ugodno dogajanje tako na domačem kot na mednarodnem prizorišču bistveno znižalo negotovost, ki je vladala prvi dve leti po osamosvojitvi.

⁴ Takšen ukrep je sicer možno pospremiti s komentarjem Marangosa (2003, 953) o paradoksu, ko se zagovorniki šok terapije pri vzpostavljanju tržnega oblikovanja plač zavzemajo za postopnost.

V kontekstu vzrokov gospodarskega oživljanja je pomembno omeniti, da je v novembru 1992 parlament po dolgih razpravah in spreminjanjih temeljnih konceptov končno sprejel Zakon o lastniškem preoblikovanju podjetij. S tem je bilo konec negotovosti o tem, kako bo potekala privatizacija v Sloveniji. Koncept je bil zaradi ugodnih možnosti notranjega odkupa ustrezen za menedžmente, možnost sodelovanja z državljskimi certifikati pa je zadovoljila množična pričakovanja. Hkrati se je začela sanacija državnih bank in pomembnejših podjetij, s čimer se je tveganje v poslovanju znižalo.

Ob koncu leta 1992 in začetku 1993 so podjetja lahko delovala v bistveno stabilnejšem in predvidljivejšem makroekonomskem okolju kot prej. Upad inflacije in vzpostavljena konvertibilnost domače valute je olajšala poslovanje. Pomembno tudi je, da so makroekonomske bilance ohranjale ravnovesje.

Negotovega položaja Slovenije v mednarodnih odnosih ni bilo več. Slovenija je bila mednarodno priznana, vzpostavljeni so bili diplomatski odnosi z vsemi pomembnejšimi državami. Tako je bilo gospodarstvo podprto z najnujnejšo infrastrukturo v mednarodnih odnosih.

Spomladi 1993 je bil sklenjen kooperacijski sporazum z Evropsko skupnostjo. Ta sporazum je potrdil usmeritev Slovenije k članstvu v EU, predvsem pa uredil medsebojne trgovinske odnose. Asimetrična sprostitev trgovine je dokončno odpravila ovire za slovenski izvoz v države (tedanje) Evropske skupnosti.

Kljub vsem tem okoliščinam pa ne gre zanemariti dviga agregatnega povpraševanja, h kateremu je prispeval neuspeh vlade pri poskusu kontrole plač. V pogojih neizrabljenih kapacitet se je ob zniževanju inflacije tudi zaradi tega zgodil preobrat v gospodarsko rast.

4.4 Tolerantnost do inflacije

Tolerantnost do inflacije je sicer možno razumeti kot imanentno keynesianskem konceptu ekonomske politike. Vendar v Sloveniji ni šlo za to, saj keynesianski model nikoli ni predstavljal eksplicitne reference. Vse do konca devetdesetih let so bile pač druge prioritete. To je bila gospodarska rast, zniževanje brezposelnosti in vzdrževanje izvozne konkurenčnosti. Ob sprejemljivih makroekonomskih bilancah je bilo možno inflacijo vzdrževati na zmernih ravneh brez nevarnosti galopiranja. Šele neposredno pred vstopom v EU in ERM2 je bilo treba znižanje inflacije postaviti na prvo mesto ekonomsko-političnih ciljev. Uspeh takšne politike je tudi neprekinjena gospodarska rast vse od izhoda iz transformacijske depresije.

Z izjemo inflacije so bili vsi drugi makroekonomski kazalci od leta 1993 naprej ugodni. Inflacija se je sicer znižala do dimenzij, ko smo jo lahko opredelili kot zmerno,⁵ vendar je kot taka tudi potrjevala tezo o trdovratnosti zmerne inflacije. V takšnih okoliščinah nadaljnje zniževanje inflacije zahteva visoke socialne stroške ob relativno skromnem rezultatu.

⁵ Zmerno inflacijo (angl. moderate inflation) sta opredelila Dornbusch in Fischer (1993).

Primerjava med inflacijo v Sloveniji in inflacijo v drugih tranzicijskih državah odkrije pomembno razliko. V večini tranzicijskih držav se je inflacija pojavila nenadoma ob koncu osemdesetih let ob začetku liberalizacije. Šlo je za nov pojav, ki ga centralnoplanske ureditve do takrat niso poznale. Zato se tudi ni razvila tolerantnost do inflacije, niti ni bila inflacija dolgoročen način življenja.

Slovenija je inflacijo nasledila po nekdanji Jugoslaviji, kjer je bila način življenja kar nekaj desetletij. Generacije, ki so tam živele v drugi polovici 20. stoletja, niso imele nikakršnih drugih izkušenj kot inflacijske. Ob koncu osemdesetih let je inflacija prerasla v hiperinflacijo. Inflacijski način obnašanja je pognal globoke korenine.

Ločitev od nekdanje Jugoslavije in vzpostavitev lastnega monetarnega sistema je bila za Slovenijo možnost, da prvič po več desetletij vzpostavi ekonomijo, ki ne bo inflacijska. Začetni uspehi monetarne reforme ob pozitivnih makroekonomskih bilancah so preko stabilizacije deviznega tečaja omogočili preobrat v zniževanje inflacijskih stopenj. Kljub temu pa je inflacija ostala v drugi polovici devetdesetih let na ravneh le nekaj pod 10 odstotkov letno in se je odločilno znižala šele neposredno pred vstopom v EU in sistem tečajev ERM2.

Glede na izravnane makroekonomske bilance je bil pomemben razlog inflacije v inerciji. V desetletjih življenja z inflacijo so gospodarski subjekti razvili številne mehanizme zaščite pred njo. Nekateri med njimi so bili tudi formalizirani. Slovenija je vzdrževala številne indeksacijske mehanizme, predvsem pri plačah, obrestih in nekaterih kontroliranih cenah. Znano pa je, da indeksacijski mehanizmi sicer olajšajo življenje z inflacijo, hkrati pa inflacijo vzdržujejo, vsaka sprememba cen sproži verigo sekundarnih inflacijskih učinkov zaradi izzvanih popravkov cen.⁶ Večina indeksacijskih mehanizmov je bila odpravljena šele po letu 2002, ko je postalo očitno, da inflacija postaja glavna ovira pri vključitvi v evropski monetarni sistem.

Glede na usklajenost tako proračuna kot bilance tekočih transakcij s tujino bi zmerno restriktivna monetarna politika omogočila povsem brezinflacijsko ekonomijo. Toda po drugi strani so cene v nemenjalnih sektorjih, plače in indeksacija predstavljali tolikšen pritisk, da je centralna banka s kontroliranim drsenjem in občasno sterilizacijo deviznih presežkov omogočala depreciacijo domače valute.⁷ S tem je seveda devizni tečaj drsel in v določeni meri sledil inflaciji, čeprav bi razmere na deviznih trgih omogočale stabilen tečaj ali celo apreciacijo. Med zmerno inflacijo in izgubo izvozne konkurenčnosti je tako Slovenija izbrala manjše zlo: z namerno izzvanim drsenjem tečaja v depreciacijo je bil nevtraliziran eksterni učinek inflacije. Toda zaradi tega je inflacija vse do sredine leta 2001 vztrajala na stopnjah, višjih kot 8 odstotkov letno, kar je bilo seveda previsoko za vstop v evropski monetarni sistem.

Takšna raven inflacije je tudi olajšala mnoge prilagoditvene procese, ki so imeli vpliv na rast cen. Med te sodi na primer davčna reforma z uvedbo davka na dodano vrednost, ki je povzročila enega znatnejših cenovnih impulzov ob koncu devetdesetih let. Tudi sproščanje nadzorovanih cen (restriktiven odnos do nadzorovanih cen je bil eden od elementov zadrževanja rasti cen v prvi polovici devetdesetih let) in s tem ustreznejši položaj z nadzorom prizadetih sektorjev je rezultiral v rasti splošne ravni cen. Zviševanje realnih plač, ki sicer v drugi polovici devetdesetih na agregatni ravni praviloma ni več presegalo rasti produktivnosti dela, je preko cen storitev vendarle dvigovalo splošno raven cen.⁸

Prepričanje, da je ob visokih stopnjah gospodarske rasti, zmerni brezposelnosti in usklajenih makroekonomskih bilancah enoštevilčna inflacijska stopnja le manjše zlo, je bilo mogoče braniti le do sklepnih priprav za vstop v EU, predvsem pa njen monetarni sistem. Toda kmalu po letu 2000 je postalo očitno, da so vsi tisti instrumenti in mehanizmi, ki so življenje z inflacijo napravili znosno, postali obremenjujoči. Za znižanje inflacije v evropsko sprejemljive dimenzije je bilo treba pristopiti k demontaži vseh indeksacijskih mehanizmov. Inflacija, ki je bila zaradi polstoletne zgodovine globoko zakoreninjena v obnašanju prebivalstva in podjetij, je slednjič tudi v Sloveniji dobila svoj epilog. Bila je bolj trdovratna kot v kateri koli državi pristopnici EU tudi zato, ker so vsi drugi gospodarski kazalci dajali relativni ugodno sliko. Toda zaradi vstopa v EU in njen monetarni sistem tolerantnega odnosa do inflacije ni bilo več mogoče vzdrževati.

5 Sklepne ugotovitve

Tako kot drugod je tudi slovenski proces tranzicije potekal v negotovosti in brez zgodovinsko preverjenih vzorcev. V začetku je bila najbolj oprijemljiva točka z washingtonskim konsenzom opredeljen neoklasični šok model. Temu modelu je Slovenija sledila s hipnimi institucionalnimi spremembami ob osamosvojitvi, denarno reformo, uvozno liberalizacijo in politiko večinoma uravnovešenega proračuna. Toda realne okoliščine so zahtevale tudi drugačne odločitve, ki so pripeljale v gradualizem. Gradualistična odstopanja v Sloveniji pa so izražala močne elemente postkeynesianskega in celo keynesianskega pristopa, čeprav brez izrecnega sklicevanja nanje.

Privatizacija je bila v Sloveniji izvedena tako, da se v mnogih elementih ujema s postkeynesianskim modelom. Temu ustreza predvsem kombinacija brezplačne delitve certifikatov v povezavi s paradržavnimi finančnimi vmesniki. Ob dejstvu, da je šlo za dolgotrajen proces, ki v osnovi sicer vzpostavlja privatno lastnino, toda ob veliki udeležbi države in paradržavnih institucij v lastniških odnosih, lahko ugotovljamo izpolnitev zahteve postkeynesiancev po

⁶ Ta mehanizem smo analizirali v študiji o inflacijskem multiplikatorju (Kračun, 1999).

⁷ O tečajni politiki gl. predvsem Bole (1997) in Bole (11. poglavje v knjigi Mrak, Rojec in Silva-Jaregui (2004, 170-189).

⁸ Opravili smo več izračunov z dinamičnim interdependenčnim modelom in ocenili vpliv različnih ekonomsko-političnih scenarijev na rast cen in druga gospodarska gibanja (Kračun 2000). Kasneje sta isti model uporabila Beko in Festić (2004) za prikaz dezinflacijskih scenarijev v Sloveniji.

kombinaciji individualizma (privatna lastnina in trg) s skupnim dobrim (državna lastnina in vladna intervencija).

Ekonomsko-politični koncept Slovenije v času tranzicije je pomemben poudarek dajal zagotavljanju zadostnega agregatnega povpraševanja. Eksplicitno je bilo to izraženo v politiki deviznega tečaja, ki je z delnim prilagajanjem inflaciji vzdrževal ustrezen raven izvoznega povpraševanja. Implicitno pa je bilo to prisotno v politiki dohodkov. Čeprav si je vlada občasno prizadevala za omejevanje rasti plač, so bila ta prizadevanja pogosto neuspešna. Dinamična rast plač pa je zagotavljala ustrezen raven domačega povpraševanja. Druga plat takšne politike je bila trdovratna inflacija, za katero ni bilo razloga v makroekonomskih bilancah. Toda prioriteta zaposlenosti in gospodarske rasti pred odpravljanjem zmerne inertne inflacije za vsako ceno daje tranzicijski ekonomski politiki določen keynesianski poudarek.

Pri vključevanju keynesianskih elementov v tranzicijsko politiko Slovenija ni bila izjema. Čeprav postkeynesianska doktrina ni bila nikjer sprejeta kot osnova tranzicije, so njeni posamezni elementi dopolnjevali neoklasični šok in gradualistični model v marsikateri tranzicijski državi. Kaže, da se ortodoksni modeli tranzicije v kateri koli obliki pač ne morejo izogniti keynesianskim protirecesijskim politikam, kar ugotavlja Marangos (2004, 461). Slovenija je pri tem zaradi svojih inicialnih pogojev v svoje tranzicijske politike vnesla nekoliko več keynesianskih elementov. Pri tem ni nepomembno, da je Slovenija po izhodu iz transformacijske depresije vse do vključitve v EU in EMU beležila stabilno gospodarsko rast, ki ni bila prekinjena z nobeno recesijo.

Reference

1. Bekő, Jani, Festić, Mejra (2004). Disinflation in Slovenia. Evidence from an Iterative Multisectoral Model. *Eastern European Economics*, 42, 4: 81–103.
2. Bojnec, Štefan (2003). Wage formation during economic transformation: macroeconomic facts and firm survey evidence from Slovenia. *Post-communist economies*, 15, 4: 571–593.
3. Bojnec, Štefan (2004). Labor Market Flows, Labor Productivity, and Wages in Slovenia. *Eastern European Economics*, 42, 3: 23–43.
4. Bole, Velimir (1992). Plače in ekonomskopolitične alternative. *Gospodarska gibanja*, 234: 21–43.
5. Bole, Velimir (1997). Stabilization in Slovenia: from high inflation to excessive inflow of foreign capital. In: Blejer, Mario I. (ed), Škreb, Marko (ed), Bole, Velimir. *Macroeconomic stabilization in transition economies*. Cambridge (UK); New York: Cambridge University Press: The Press Syndicate of the University of Cambridge, 234–255.
6. *Convergence report* (2004). Frankfurt: European Central Bank.
7. Damijan, Jože, Majcen, Boris (2003). Trade Policy in Small Advanced Transition Economy: Trade Policy Review of Slovenia. *World Economy*, 26, 9: 1369–94.
8. Dornbusch, Rudiger; Fischer, Stanley (1993). Moderate Inflation. *The World Bank Economic Review*; 7, 1: 1–44.
9. Fidmuc, Jan, Fidmuc, Jarko (2003). Disintegration and Trade. *Review of International Economics*; 11, 5: 811–29.
10. Kornai, Janos (1993). Transformational Recession: A General Phenomenon Examined through the Example of Hungary's Development. *Economie-Appliquee*; 46, 2: 181–227.
11. Kračun, Davorin (1991). Inflation model of a semicommand economy. *Economic modelling*, 8, 4: 512–527.
12. Kračun, Davorin (1993). Slovenia: is it going to be a success story? Lecture given at: *Gesellschaft für Auslandskunde = Foreign Affairs Association, Südosteuropa-Gesellschaft*. Munich, October 15th, 1992. In: Slowenien: auf dem Wege zur wirtschaftlichen Erfolgstory?. *Südosteuropa-Mitteilungen.*, 33, 1: 14–24.
13. Kračun, Davorin (1999). Price formation and inflation multiplier. *Eastern European Economics*, 37, 4: 50–69.
14. Kračun, Davorin (2000). *Economics of transition: stabilization and economic performance*, (Ekonomska knjižnica EDP). Maribor: Ekonomsko-poslovna fakulteta, Institut za ekonomsko diagnozo in prognozo.
15. Kračun, Davorin, Žižmond, Egon (1997). Transition and economic recovery in the case of Slovenia. In: Backhaus, Jürgen G. (ed), Krause, Günter (ed). *On political economy of transformation: country studies*. Marburg: Metropolis, 87–111.
16. Marangos, John (2003). »Was Shock Therapy Really a Shock?« *Journal of Economic Issues* 27, 4: 943–966.
17. Marangos, John (2004). »A Post-Keynesian Approach to the Transition Process.« *Eastern Economic Journal* 30, 3: 441–465.
18. Marangos, John (2005a). »A Political Economy Approach to the Neoclassical Gradualist Model of Transition.« *Journal of Economic Surveys* 19, 2: 263–293.
19. Marangos, John (2005b). »Shock Therapy and its Consequences in Transition Economies.« *Development* 48, 2: 70–78.
20. Marangos, John (2005c). »Alternative Paths to the Transition Process.« *International Journal of Social Economics* 32, 4: 307–324.
21. Marangos, John (2005d). »Alternative Models of Transition and Institutional Development.« *Global Business and Economics Review* 7, 4: 390–408.
22. Marangos, John. »Was There an Optimum Model of Transition?« *Global Business and Economics Review* 8, 1–2: 133–160.
23. Mencinger, Jože (2001). Why is transition in Slovenia often considered a success story? *J. econ. étud. hum.*, 11, 1: 159–172.
24. Mrak, Mojmir, Rojec, Matija, Silva-Jáuregui, Carlos (eds.) (2004). *Slovenia: from Yugoslavia to the European Union*. Washington: The World Bank.
25. Ovin, Rasto (2001). The Nature of Institutional Change in Transition. *Post-Communist Economies*, 13, 2: 133–146.
26. Sutela, Peka (1992). »The Role of External Sector during the Transition.« In *The Post-Soviet Economy: Soviet and Western Perspectives*, edited by A. Aslund. New York: St. Martin's Press, 85–101.
27. Svejnar, Jan (2002). »Transition Economies: Performance and Challenges.« *Journal of Economic Perspectives* 16, 1: 3–28.